

Vaiheyleiskaavan 2021-2025
arkeologinen selvitys Tesoman
asemanseudusta

RAPORTTI

Sisällys

1	Tiivistelmä ja arkistotiedot	2
2	Johdanto.....	2
3	Alue.....	2
4	Menetelmät.....	7
5	Kohteet.....	10
6	Tulokset.....	17
7	Lähteet	18

1 Tiivistelmä ja arkistotiedot

Tampereen Tesoman alueelle sijoittuva inventointi toteutettiin keväällä 2023. Työ tehtiin Tampereen kantakaupungin vaiheyleiskaavaan taustaselvityksenä. Ennen inventointia alueelta ei tunnettu arkeologisen perinnön kohteita. Inventoinnin tuloksen paikannettiin Porin rataan liittyviä kipinäaitoja, jotka huomioitiin muuna kulttuuriperintökohteena (ei muinaisjäännös).

Taulukko 1. Tehdyn arkeologisen inventoinnin arkistotiedot.

Arkistoitava tieto	Tiedon kuvaus
Tutkimustyyppi:	Arkeologinen tarkkuusinventointi
Tutkimuslaitos:	Heilu Oy
Tutkimuksen tekijä:	FM Kalle Luoto
Kenttätyöaika:	8.5. ja 11.5.2023
Tutkimusten rahoittaja:	Tampereen kaupunki
Muinaisjäännökset:	
Aikaisemmat tutkimukset lähialueella:	Rostedt, Tapani; Helminen, Mikko; Jussila, Timo. 2012. Yleissuunnitelma alueen muinaisjäännösinventointi – Tampere – Tesoma – Yleissuunnitelma nro 1034. 28.6.2012.
Aikaisemmat löydöt:	ei löytöjä

2 Johdanto

Selvitys laadittiin Tampereen kantakaupungin vaiheyleiskaavaan liittyvänä taustaselvityksenä siten, että selvityksen tulokset ovat hyödynnettävissä osa-alueiden suunnittelussa ja työstettäessä kaavan ehdotusta.

Tesoman asemanseudulla kiinnitettiin erityistä huomiota rakentamattomien alueiden arkeologiseen inventointiin, Ristimäen torpan ympäristöön, kylien välisiin rajoihin sekä mahdollisiin tiejäännöksiin. Alueella on ollut torppa-asutusta mahdollisesti jo 1700-luvulla ja alueen kautta on myös kulkenut Kaarilan ja Raholan kartanoiden välinen raja sekä oikotie historialliselle Kyrönkankaantielle jo 1700-luvun lopussa. Inventoinnissa selvitettiin esihistorialliset ja historiallisen ajan muinaisjäännökset.

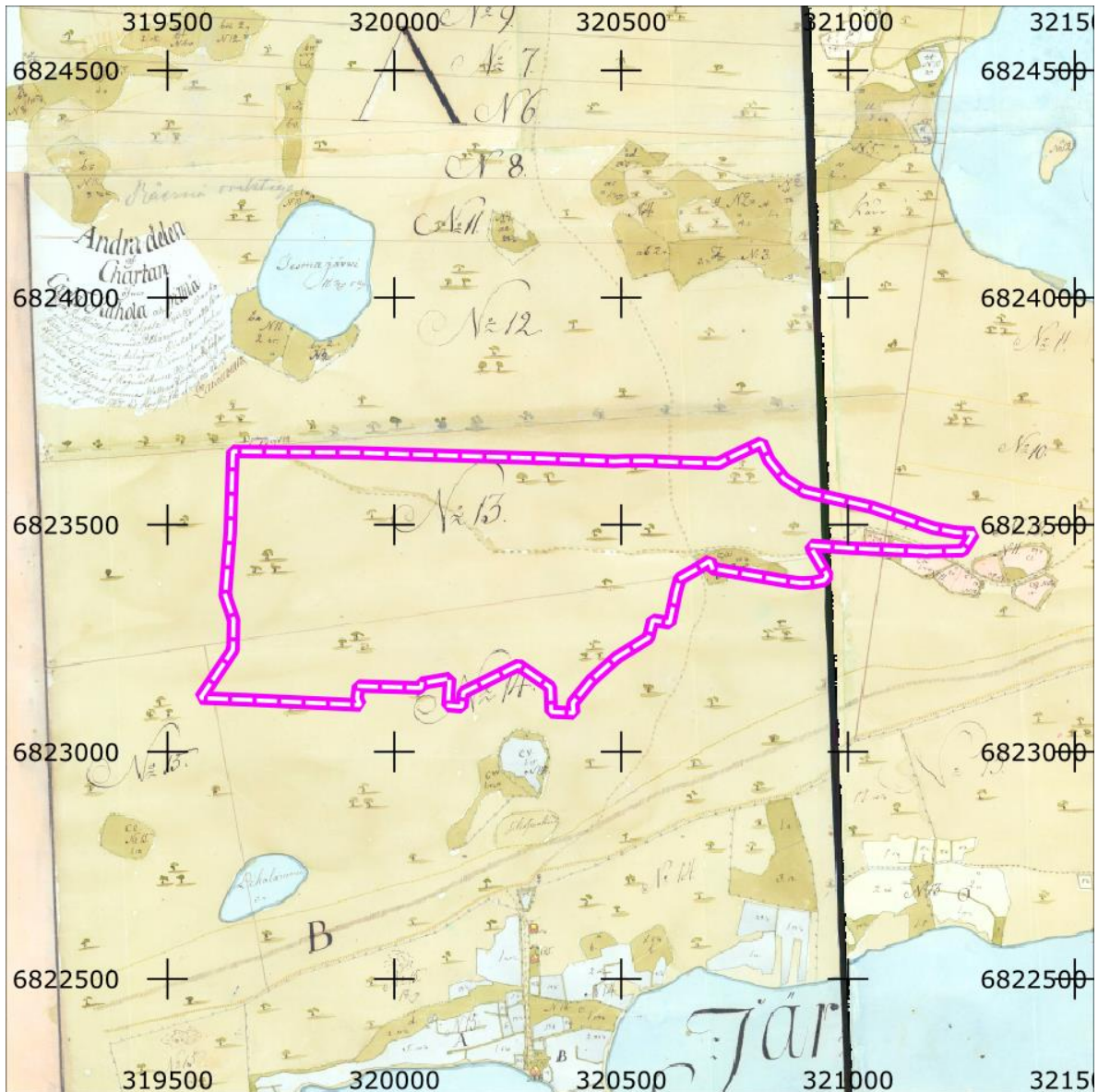
Työn tilaaja on Tampereen kaupunki. Työn toteuttivat yhteistyössä Heilu Oy (Kalle Luoto) ja FCG Finnish Consulting Group Oy (Minttu Kervinen).

3 Alue

Selvitysalue sijaitsee Tampereen Tesomalla noin 7 kilometriä Tampereen keskustasta länteen. Selvitysalue rajautuu pohjoisessa Tesomankatuun, lännessä Karkunvuorenkatuun, lounaassa Teerivuorenpuistoon, etelässä Killerinpuistoon ja Korvenkatuun sekä idässä Kohmankaareen.

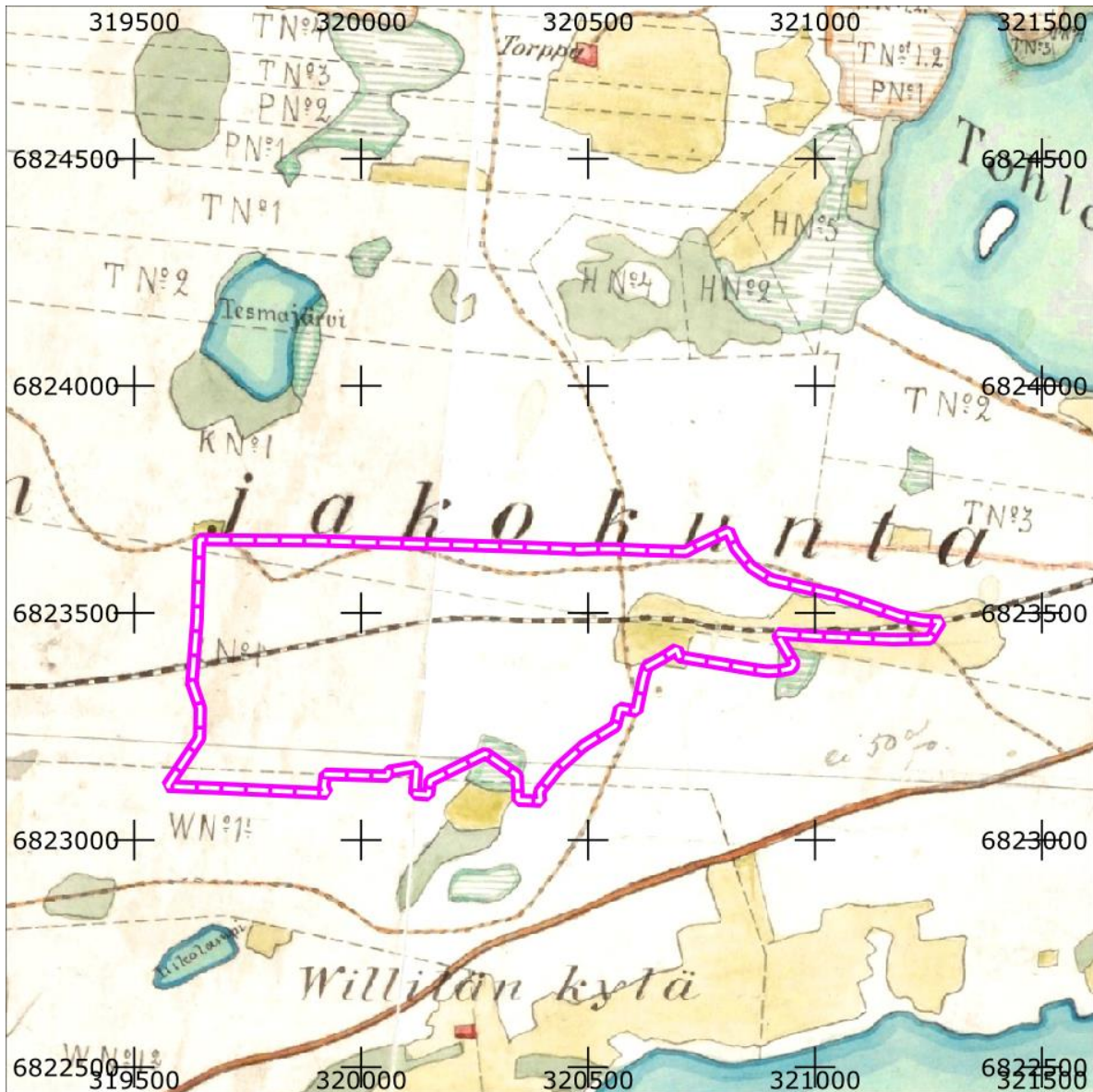
Inventoitava alue on suurelta osin jo rakennettua aluetta. Tutkimuksissa on keskitytty tarkastelemaan vielä rakentamattomia alueita ja maastoja. Alueen rakentamattomat osat ovat lehtomaista kangasta tai havupuuvältaista kangasta, paikoittain hyvin kivikkoista kalliomaastoa. Tesoman alue oli suurelta osin asumatonta metsäaluetta 1800-luvun loppupuolelle saakka.

Tarkastelualueen eteläosa kuului Raholan kartanon maihin ja pohjoisosa Kaarilan kartanon maihin. Sekä Kaarilan että Raholan kartanoiden historia tunnetaan 1500-luvulta alkaen. Itä-länsisuuntaisen radan yli meni etelä-pohjoissuuntainen tie, josta haarautui radan kohdalla itään Raholaan johtava tie. Radan eteläpuolella tien länsipuolella oli Kaarilan kartanon entinen torppa Ristimäki, jonka maita oli myös radan pohjoispuolella. Radan pohjoispuolella oli toinen asumus entisillä Kaarilan kartanon mailla. Entisen Ristimäentorpan eteläpuolella oli pienempi asumus Raholan kartanon mailla.

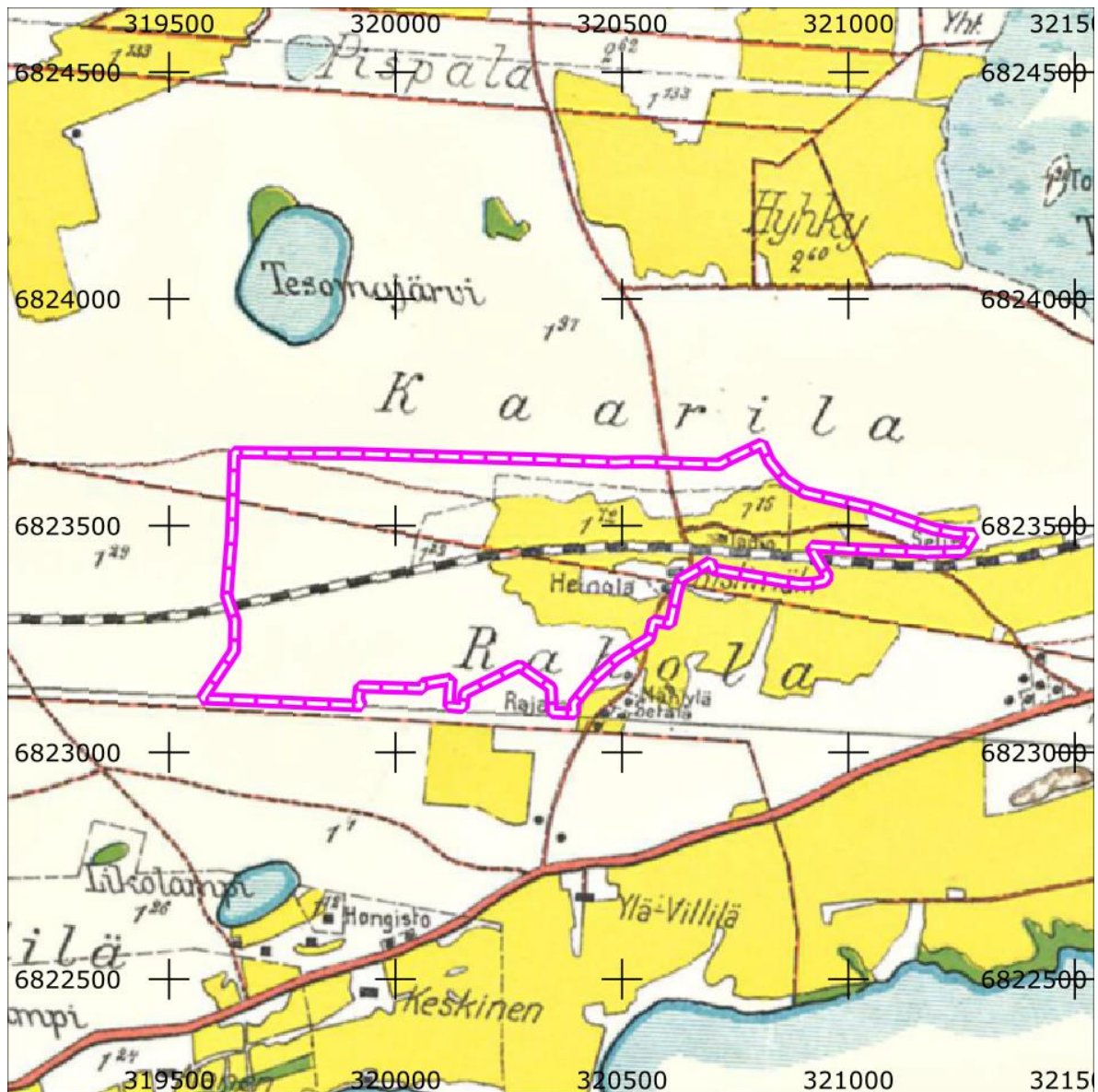
Kartta 1. Tarkastelualue vuonna 1767 (Hall, D.) laaditussa isojakokartassa. Alue on metsää, jossa kulkee muutama polku.

Tampere-Pori rautatietä alettiin rakentaa vuonna 1890 ja säännölliselle liikenteelle Tampere-Kokemäki –osuus avattiin vuonna 1894. Vuonna 2021 Tesomalle avattiin uusi henkilöliikenteen seisake.

Kartta 2. Vuoden 1903 Pirkkalan pitäjänkartta.

Radan varren tasainen maasto oli peltoa 1900-luvun alkupuolella. Peltoaukean pohjoispuolella alkoi metsäinen selänne. Peltoaukean eteläpuolella oli Teerivuori sekä pienempiä metsäisiä mäkiä. Teerivuoren ja mäkien eteläpuolella on Ristiharju ennen Pyhäjärven rantavyöhykettä. Ristiharju on osa Epilänharjulta alkavaa harjujaksoa, joka jatkuu länteen Ristiharjuna, Mustavuorena ja Nokian puolella Maatialanharjuna. Vanha tielinja Tampereelta Nokialle seurasi harjujaksoa nykyisen Nokiantien paikkeilla. Raholan kartanon lisäksi Ristiharjun etelärinteellä oli asutusta Nokiantien varrella. Kaarilan kartano sijoittuu puolestaan Vaakkolammin eteläpuolisen pienemmän harjujakson eteläreunalle.

Kartta 3. Vuoden 1928 Pirkkalan pitäjänkartta.

Tampereen kasvu ja Epilän nahkatehtaan perustaminen 1900-luvun alussa näkyivät Raholassa pientalouden lisääntymisenä. Ristimäen torpan alue palstoitettiin pientaloalueeksi 1928 ja alue alkoi rakentua paria vuotta myöhemmin. Rahola, Kaarila ja Hylky kuuluivat vuoteen 1937 asti Pohjois-Pirkkalaan eli nykyiseen Nokian kaupunkiin.

Aikaisemmat selvitykset

Tampereella on suoritettu aiemmin kaksi perusinventointia, ensin Jouko Rätty vuonna 1971 (Rätty 1971–1972) ja sittemmin Teija Nurminen vuonna 1994 (Nurminen & Rajala 1994). Ilmeisesti näissä inventoinneissa alueella ei ole liikuttu.

Pirkanmaan maakuntamuseon kulttuuriympäristöyksikkö suoritti 9.-16. 5. 2011 Tesoman Ristimäen asemakaava-alueen ja Tesoman koulun tontin eteläosan arkeologisen inventoinnin. Alue sijoittui hieman tarkastelualueen koillispuolelle.

Vuonna 2012 teki Mikroliitti Oy arkeologisen inventoinnin Tesoman Yleissuunnitelma-alueella (Rostedt, Helminen & Jussila 2012). Tässä inventoinnissa tarkasteltiin myös nyt tarkastelun kohteena ollutta aluetta.

4 Menetelmät

Ennen inventoinnin maastovaihetta tutustuttiin alueen aikaisempiin arkeologisiin tutkimuksiin sekä lähiympäristön ennestään tunnettuihin muinaisjäänneksiin. Tutkimusalueen historialliset kartat (isojakokartat, pitäjänkartat, senaatinkartat ja peruskartat) käytiin läpi Kansallisarkiston ja Maanmittauslaitoksen arkistosta ja Jyväskylän yliopiston Vanhakartta-palvelusta. Alueelta käytiin läpi myös Maanmittauslaitoksen lidaraineisto sekä GTK:n tarjoama maaperäaineisto.

Tarkkuusinventoinnissa tarkistettiin koko kaava-alue kauttaaltaan silmämääräisesti ja kirjattiin havainnot ylös. Inventoinnin kenttätyöt keskitettiin inventointialueen rakentamattomilla alueilla. Alueelta etsittiin uusia muinaisjäänneksiä ja muita kulttuuriperintökohteita arkeologisesti potentiaaleilta alueilta. Inventoinnissa huomioitiin niin esihistorialliset kuin historiallisenkin ajan muinaisjäännekset. Inventointimetodina oli silmämääräinen havainnointi, lapionpistojen tekeminen ja maaperäkairaukset.

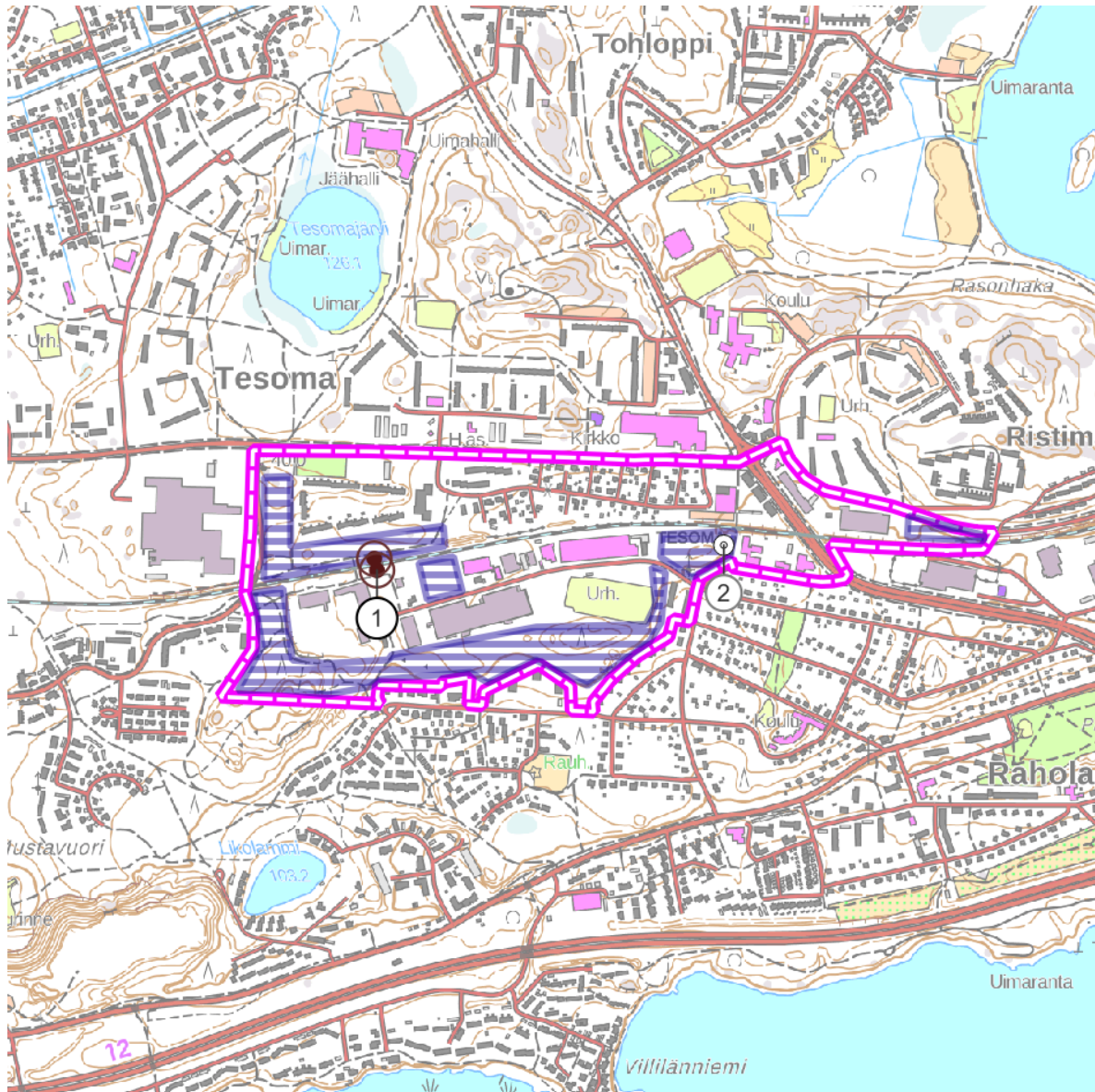
Inventoinnin kulkua dokumentoitiin sanallisen kuvauksen lisäksi ottamalla valokuvia ja tallentamalla kuljetut reitit ja tehdyt havainnot satelliittipaikanninta (Garmin GPSmap 62s, tarkkuus +/- 5 - 10 m) käyttäen. Raportin koordinaatit on ilmoitettu ETRS-TM35FIN-tasokoordinaatteina. Jälkityövaiheessa valokuvat luettelointiin Kulttuuriympäristöpalvelut Heilu Oy:n arkistoon ja kartat piirrettiin puhtaaksi käyttäen QGIS-paikkatieto-ohjelmistoa.

Kuva 1. Metsäinen alue alueen eteläosassa.

Kuva 2. Kivistä metsää alueen eteläosassa.

Kartta 4. Maastossa tarkastettu alue ja kohteet. Mk 1 : 15 000.

5 Kohteet

Vanamonpolku

Nimi:	Vanamonpolku
Kunta:	Tampere
Muinaisjäännöstunnus:	-
Muinaisjäännösstatus:	muu kulttuuriperintökohde
Muinaisjäännöstyyppi:	Kulkuväylät, kipinäaidat
Ajoitus:	historiallinen
Aiemmat tutkimukset:	-
Koordinaatit:	N 6823423 E 319911 Z 125
Koordinaattiselite:	gps mittaus, pohjoisempi kipinäaita

Tesomalla Teerivuorenpolun ja Vanamonpolun välissä kulkevan junaradan molemmilla puolilla on lohkokivistä rakennettua kiviaitaa. Kyseessä on kipinäaita, joka rakennettiin rata-alueen rajalle pitämään karja pois radalta ja estämään junan pyörien iskemien kipinöiden sytyttämien maastopalojen leviäminen.

Radan pohjoispuolella kiviaidan pituus on noin 50 metriä ja sen leveys on noin 2 metriä. Parhaimmillaan rakenteella on korkeutta noin 0,8 metriä. Osa kivistä on melko kookkaita, jopa 50 x 40 x 30 cm. Monet kivistä on lohkottuja.

Radan eteläpuoleinen aita on lyhyempi. Sillä on pituutta noin 30 metriä. Muutoin se vastaa radan pohjoispuoleista rakennetta. Paikoitellen eteläpuolinen aita on heikosti havaittava.

Suomen vanhimpaan rataverkkoon (1850–1870-luvut) liittyvät käytöstä pois jääneet rakenteet, kuten kipinäaidat, ovat muinaismuistolain rauhoittamia kiinteitä muinaisjäännöksiä. Tesomalla havaitut jäännökset kuuluvat osaksi Porin rataa. Porin radan rakentaminen ajoittuu 1890-luvulle, joten kohdetta ei tulkittu muinaisjäännökseksi. Kipinäaita tulkittiin muuksi kulttuuriperintökohteeksi.

Kuva 3. Kipinäaitaa radan pohjoispuolella Vanamonpolun eteläpuolella.

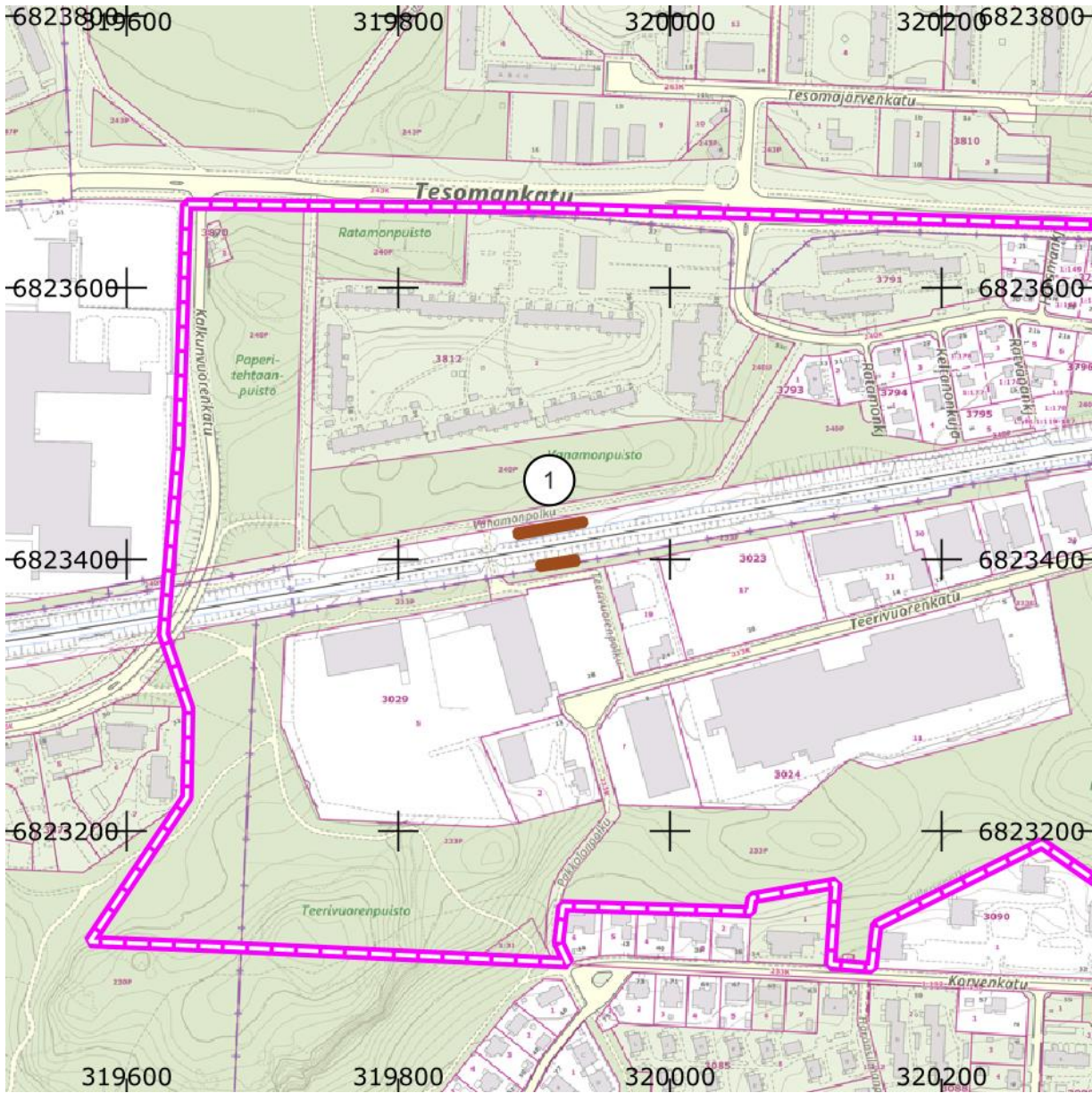
Kuva 4. Kipinäaitaa radan pohjoispuolella Vanamonpolun eteläpuolella. Kiviainan korkeus on paikoittain noin 80 cm.

Kuva 5. Radan eteläpuoleista kipinäaitaa. Taustalla nykyinen ratapenkki.

Kuva 6. Radan eteläpuoleista kipinäaitaa kuusentaimien peittämänä. Taustalla nykyinen ratapenkki.

Kartta 5. Kohde Vanamonpolku. MK 1 : 5000.

Ristimäki torppa	Muu kohde
Nimi:	Ristimäki torppa
Kunta:	Tampere
Muinaisjäännöstunnus:	-
Muinaisjäännösstatus:	muu kohde
Muinaisjäännöstyyppi:	asuinpaikat, torpat
Ajoitus:	historiallinen, 1800-luku
Aiemmat tutkimukset:	-
Koordinaatit:	N 6823452 E 320681 Z 120
Koordinaattiselite:	arvioitu karttojen perusteella

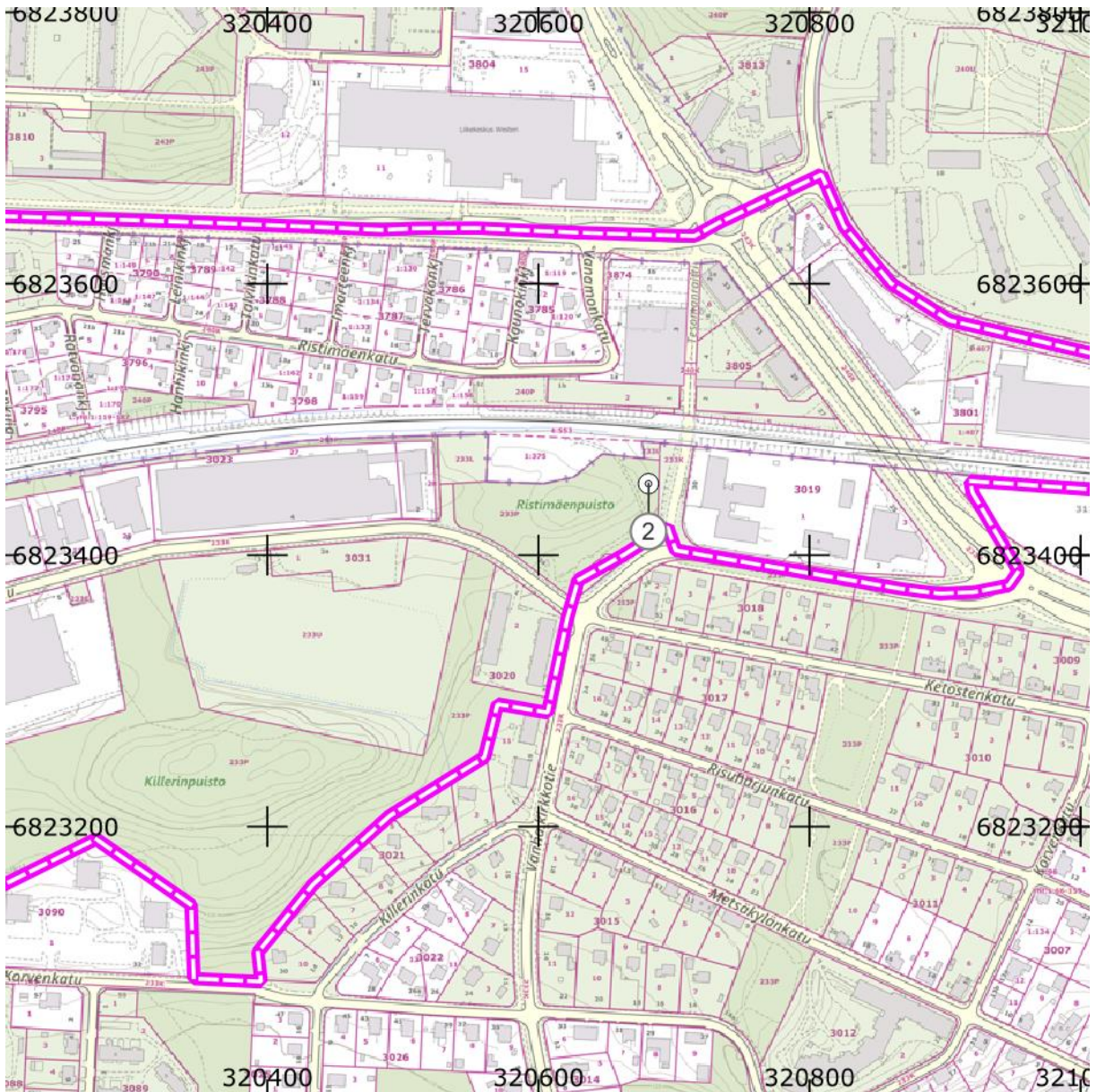
Kaarilan kartanon Ristimäen torppa mainitaan ensimmäisen kerran Harjun seurakunnan vuosien 1784–1815 rippikirjassa ("Carla Kaarila, Torparen Tjirckolenius tai Tyrkolenius, Loo, Ristimäki"). Ilmeisesti torppa on perustettu 1700-luvun lopussa tai 1800-luvun alussa, sillä vuoden 1767 isojakokarttaan sitä ei ole merkitty. Vanhoissa kartoissa Ristimäen torpan läheisyydessä on sijainnut polkujen risteys, josta todennäköisesti torppa on saanut nimensä. Omalla tavallaan on mielenkiintoista, että torppaa ei ole merkitty vuoden 1903 karttaan, mutta Ristimäki -niminen talo on vuoden 1928 kartassa.

Ristimäen torpan paikka on vielä hahmotettavissa entiseksi asuinpaikaksi. Asuinrakennuksesta ei ole jäänteitä, mutta sen ympäristössä on jonkin verran villiintyneitä puutarhakasveja. Asuinrakennus on sijainnut hiljattain rakennetun kevyenliikenteenväylän kohdalla. Torpan alueella on havaittavissa myös raudoitettusta betonista tehdyn talousrakennuksen jäännökset 1900-luvulta. Niitä ei tarkemmin dokumentoitu. Ilmeisesti myöskään maakerroksissa ei ole merkittäviä asuinpaikan jäännöksiä, koska kairausten perusteella niitä ei havaittu.

Torpanpaikka luokiteltiin muuksi kohteeksi.

Kuva 7. Betonirakenne Ristimäen torpan lähistöllä.

Kartta 6. Kohde 2, ristimäki. Sijainti.

6 Tulokset

Inventoinnissa tarkastettiin selvitysalueen rakentamattomat osat maastossa. 1700-luvun lopun karttoihin merkityn Turuntien ja Hämeenkancaantien välisen oikotien kohdalla kulkee nykyään kevyenliikenteenväylä ja vanha 1700-luvun tienpohja on ilmeisesti lähes kokonaan tuhoutunut, sillä siitä ei havaittu merkkejä maastossa. Kulkuväyliin liittyvistä rakenteista kuitenkin tehtiin havainto. Alueen länsiosassa havaittiin Porin rataan liittyvää kipinäaitaa, joka tulkittiin muuksi kulttuuriperintökohteeksi. Tesomalla kipinäaidan etäisyys radan keskilinjaan on noin 13 – 15 m (GPS-mittauksen tarkkuus +/- 5 m). Rakenteen tarkka sijainti suositellaan mitattavan, mikäli rataosuudelle suunnitellaan toista raidetta. Ristimäen torppa on todennäköisesti lähes kokonaan tuhoutunut Tesoman seisakkeen ympäristöässä tehdyissä rakennustöissä 1900- ja 2000-luvun aikana. Torpan paikka kuitenkin huomioitiin muuna kohteena sen historiallisen merkityksen takia. Inventoinnin perusteella alueella ei sijaitse kiinteitä muinaisjäännöksiä.

7 Lähteet

Koivuniemi, Jussi; Kaarninen, Mervi; Kaarninen, Pekka (1994): Nokian ja Pirkkalan historia 1865-1993. Nokian kaupunki, Pirkkalan kunta 1994.

Alhonen Pentti, Salo Unto, Suvanto Seppo & Rasila Viljo 1988: Tampereen Historia I. Tampere.

Louhivaara, Maija 1999: Tampereen kadunnimet. Tampere.

Saarenheimo Juhani 1974: Vanhan Pirkkalan historia. Tampere.

Selvitykset ja inventoinnit

Lyyra-Seppänen, Anna 2006. Raholan kartano - rakennusinventointi 2006, Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö 2006

Kervinen Minttu 2022. Tesoman lähijunapysäkin ympäristön visiotyön rakennusinventointi. Selvitys. FCG Finnish Consulting Group Oy 2022.

Suha, Mikko 2011. Tampereen Tesoman Ristimäen asemakaava- alueen (kaava 8351) ja koulun tontin eteläosan arkeologinen inventointi 2011. Pirkanmaan maakuntamuseo, Kulttuuriympäristöyksikkö.

Rostedt, Tapani; Helminen, Mikko; Jussila, Timo. 2012. Yleissuunnitelma alueen muinaisjäännösinventointi – Tampere – Tesoma – Yleissuunnitelma nro 1034. 28.6.2012.

Karttalähteet:

Tampereen kaupungin karttapalvelu ilmakuvat eri vuosilta, kantakartta, virastokartta, maastokartta, rakennukset alueina, asemakaavaindeksi <https://kartat.tampere.fi/oskari/>

Maanmittaushallituksen uudistusarkisto . MHA U Uudistuskartat ja -asiakirjat. H HÄMEEN LÄÄNI. Nokia. H5:6/1-14 Hyhky; Pispalan, Pitkäniemen, Hyhkyn, Raholan, Kaarilan (Tohlopin) ja Villilän kylät: isojaon kartta ja asiakirjat (1767-1768). Tiedosto 2. Kansallisarkisto. Viitattu 12.4.2023.

Senaatinkartta 1909: Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Ib.* Senaatin kartasto. XIX-XX 22-23 [Pirkkala] (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 12.4.2023.

Pirkkala, pitäjänkartta 1903: Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Ia.* Pitäjänkartasto. 2123 06 Pirkkala (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 12.4.2023.

Pirkkala, pitäjänkartta 1847: Maanmittaushallituksen historiallinen kartta-arkisto (kokoelma). Ia.* Pitäjänkartasto. 2123 06 Ia.* -/- - Pirkkala (--). Tiedosto 1. Kansallisarkisto. Viitattu 12.4.2023.

Digitaaliset lähteet:

Suomen Sukuhistoriallinen yhdistys ry (SSHY) (<https://www.sukuhistoria.fi/sshy/index.htm>), Harju rippikirja, 1784-1815, TK422.